

OS SIMBOLOS DE GALICIA

FRANCISCO F. MARINER

ÍNDICE

Edita:

Parlamento de Galicia

Autor:

Francisco F. Martínez, 2013

OBRA NON VENAL

I.S.B.N.:

978-84-7836-101-4

Depósito Legal:

C 1846-2013

© Desta edición, Parlamento de Galicia.

LIMAR	9
O ESCUDO	15
1. Antecedentes históricos. Os armoriais europeos	
2. Evolución e transformación	
3. A historia recente e a fixación definitiva do escudo	
A BANDEIRA	45
1. Os antecedentes históricos	
2. A problemática da definición. As cores	
3. A consolidación	
O HIMNO	57
1. O «berro» como símbolo ancestral	
2. O himno como definición colectiva	
3. Autonomismo e signos de representación. A influencia dos acontecementos históricos recentes	
APÉNDICE LEGISLATIVO	73
– Lei 5/1984, do 29 de maio, de símbolos de Galicia	
– Decreto 73/1985, do 18 de abril, polo que se establece a especificación técnica das cores da bandeira e do escudo de Galicia	
BIBLIOGRAFÍA	87
RESUMO	93
Resumen	
Resumo	
Abstract	
Résumé	

LIMIAR

SÍMBOLOS DUNHA GALICIA PLURAL

Coa promulgación da Constitución Española de 1978 e o posterior Estatuto de Autonomía de Galicia de 1981, a nosa Comunidade vía recoñecidas as súas arelas de autogoberno, longamente agardadas polos nosos devanceiros.

Estas dúas normas sentaban as bases para a implantación e desenvolvemento das nosas propias institucións de autogoberno e o seu correspondente marco normativo.

Naquela etapa fundacional da Comunidade Autónoma, axiña se albiscou a necesidade de regular e fixar nunha lei específica os símbolos propios de Galicia —a bandeira, o escudo e o himno—, xurdidos do pobo e que o pobo asumira como propios —ás veces dun xeito un tanto heteroxéneo— desde moito antes.

Na Lei 5/1984, do 29 de maio, de símbolos de Galicia, o Parlamento de Galicia limi-

touse a fixar definitivamente estes símbolos, sen máis precisións cás estritamente imprescindibles para un uso correcto da bandeira, para fixar definitivamente a composición do escudo e para lles dar carácter oficial á letra e á música do himno, como precisa a propia norma.

Fiel á súa obriga de divulgar e afianzar o coñecemento dos símbolos que nos identifican como nacionalidade histórica, o Parlamento de Galicia editou, por vez primeira, en 2013, este traballo de Francisco F. Martínez.

A boa aceptación da obra —amena, mais sempre rigorosa— lévanos a impulsar a súa reedición, que poñemos á disposición do público en soporte papel, e tamén en formato electrónico, de balde, na web do Parlamento de Galicia.

Como presidente do Parlamento de Galicia teño un especial empeño en dar a coñecer esta institución e o que aquí se fai. Esta estratexia de apertura abrangue outros aspectos, como a posta á disposición do

conxunto da sociedade de todo o corpus legislativo emanado desta Cámara, ou a divulgación das diferentes ferramentas de participación cidadá.

Esta edición dos Símbolos de Galicia enmárcase nesta aposta, co obxectivo último de que as galegas e os galegos coñezan un pouco mellor a historia e a evolución dos símbolos que nos identifican, e cos que nos sentimos identificados.

Son, os nosos símbolos, froito da evolución histórica e de achegas diversas nas que a emigración galega tivo un papel determinante. Foron concibidos desde un espírito integrador e con vocación de entendemento coa España constitucional da que formamos parte.

Trátase, en suma, dos símbolos dunha Galicia plural, a dos «bos e xenerosos», que mira ao futuro con optimismo.

Miguel Ángel Santalices Vieira
Presidente do Parlamento de Galicia

O ESCUDO

1

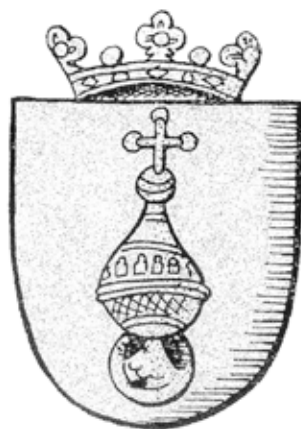
Antecedentes históricos. Os armoriais europeos

No que respecta a Galicia, e máis concretamente ao seu escudo, podemos dicir que careceu de símbolo heráldico nos primeiros séculos da profusión e auxe destes, é dicir, durante os séculos XII ao XIV. Poida que fose debido a que o antigo reino de Galicia –para esa época xa integrado na monarquía leonesa– e mais o rei, malia titularse de León e Galicia, utilizaban con exclusividade as armas distintivas de León. De feito, e para o período que media entre eses séculos, non se puido rexistrar nos armoriais europeos ningún documento gráfico onde se recollan as armas do noso antigo reino¹.

Cando se data por primeira vez e con certeza é no ARMORIAL BERGSHANMAR, cuxa recompilación data de 1436 e no que se

¹ Quedan, non obstante, por investigar a fondo os manuscritos heráldico-xenealóxicos do século XV existentes na Biblioteca Nacional de Madrid, onde talvez se poida achar algunha referencia a este período (Bugallal, p. 13).

recollen uns tres mil trescentos escudos pertencentes a Estados e familias de case toda Europa. Alí podemos ver «no folio catro volto [...] copón ben estilizado e enchendo o máis posible o campo do escudo»². Encima da composición está escrita a palabra *Galiscién* (Galicia).

Escudo de Galicia do Armorial Gymnich

É, pola súa vez, complementariamente no ARMORIAL GYMNIC, recompilado entre 1440 e 1450, onde se alude por primeira vez ás cores que acompañan as figuras. Alí o escudo galego aparece «de azur e o copón de ouro». A tapa do vaso eucarístico é de forma case cónica e ten, como remate, unha cruz de dimensións relativamente grandes.

² Ibidem, p. 12.

E engade aínda unha variante que resulta de grande interese: o escudo está timbrado cun pequeno coronel ou coroa sen diademas.

Dentro de España atopamos a primeira representación do escudo galego no Ar-

morial manuscrito da Biblioteca de El Escorial, que é posterior a 1473, e alí fálase de «una custodia de oro en campo colorado». De forma pouco elaborada e sen cor, aparecen as armas de Galicia representadas por un copón ou cáliz cuberto con tapa cónica desprovisto de cruz.

Armorial da Real Biblioteca de El Escorial, de finais do século XV

Cumpriría sinalar aquí unha nova variante, que é a da cor colorada como fondo do escudo, probablemente debida a unha reminiscencia paleocristiá, ou, talvez, a algún creador de emblemas fabulosos onde o colorado equivalería á cor do sangue³.

2 Evolución e transformación

2.1. Elementos

Sería moi pesado e disgresivo seguir con minuciosidade todo o proceso de variantes habido na representación dos símbolos distintivos de Galicia, e isto é aplicable tanto ao escudo como á bandeira ou ao himno. Tal labor sería practicamente inabordable por canto, segundo sinala o prestixioso heraldista francés Michel Pastoureau, «a pesar da

3 Ibidem, p. 14: «La invención de armerías fabulosas, y su atribución a personajes o naciones existentes en tiempos preheráldicos, fue un hecho frecuente en los heraldos ('reyes de armas') de la Edad Media y del Renacimiento, y aún posteriores».

influencia reguladora dos heraldos, a pesar dunha certa codificación xurídica, a pesar do establecemento de regras de composición [...] as armerías van conservar durante longo tempo un aspecto algo movedizo, ante o cal o profano se atopa con frecuencia desorientado». E engade: «Con anterioridade ao século XVII pedíaselle simplemente ao artista ou ao artesán que respectase os grandes trazos, abandonando á súa fantasía unha gran parte dos detalles»⁴.

Cremos que é conveniente facer esta excepción por canto –e máis concretamente no caso de Galicia⁵– haberemos de encontrar múltiples variantes na representación

4 Ibidem, p. 16.

5 Diciamos que cómpre ter en conta, quizais de forma especial, o caso de Galicia, e isto por dúas razóns principais: dunha banda, polo afán desmedido de protagonismo que sempre caracterizou unha entidade ou colectivo por distinguirse doutra, máis cando se trata de tomar iniciativas para definir o símbolo da comunidade; doutra, por canto no caso de Galicia representou un papel decisivo esa forma de diáspora cal é o colectivo de emigrantes, os cales, en moitas ocasións, levados dun apaixonado e desmedido amor pola terra da que teñen soidades, quixeron defender con máis certeza ca ninguén símbolos, cores ou formas que, de feito, só viñan crear confusión en detrimento de poder chegar a un acordo a fin de obter o emblema definitivo da nacionalidade.

das armas do antigo reino, sen que isto teña que crear confusión ou enfrontamento de se unha é válida por confrontación á outra. É conveniente reparar, para un mellor criterio, naqueles elementos que permaneceron invariables e que, seguramente, terán un soporte teórico respecto do seu simbolismo. Son tales elementos invariables os que, en última instancia, definen e concretan as armas propias do que se quere representar.

*Escudo de Galicia
na antiga porta da
vila de Betanzos*

Ata o de agora, pois, podemos sinalar que foi o copón ou cáliz cuberto (rematado ou non en cruz) o primeiro elemento invariable. O segundo elemento de importancia estaría na aparición de cinco copóns en lugar de un, en aspa ou *sotuer*. Aparece en labras

heráldicas tales como as portas da Vila de Betanzos e Viveiro, e corresponden ao último terzo do século XV. O número de copóns responde, moi probablemente, á representación das cinco provincias en que estaba dividido o reino de Galicia nese século.

No século XVI, e sobre todo durante o reinado de Carlos V, é habitual que ao remate do copón se lle suprima a cruz, tal como xa ocorría nas labras heráldicas de Viveiro e Betanzos. Mantense, iso si, o copón de ouro sobre campo de azul.

A finais deste século XVI é cando se produce unha nova mutación importante: o copón deixa de aparecer só para aparecer, a partir desta data, rodeado dun número variable de cruces, podendo levala ou non o propio copón. Polo menos así aparece en todas as representacións estranxeiras.

Joseph de Avilés, na súa *Ciencia heroyca*, definirao posteriormente: «El reyno

de Galicia en España trae de azur sembrado de cruces recrucetadas al pie, fixado de oro, y un copón o cáliz cubierto de lo mismo»⁶.

Durante o Renacemento vaise perder o sentido simbólico das armas en favor do alegórico. Un signo característico disto supono, a comezos do século XVII, a aparición (sobre todo nos escudos esculpidos en pedra) do cáliz cunha hostia enriba, substituíndo o copón. Así o documenta Vaamonde Lores, baseado, sobre todo, nos escudos existentes na Coruña; e así o recolle o licenciado Molina cara ao ano 1550⁷.

Trátase, neste caso, dunha transformación fundamental, por canto esta representación xa non abandonará o escudo de Galicia, permanecendo practicamente invariable

6 Vid. Bugallal, p. 8

7 Ibidem, p. 21. Entre todos os escudos esculpidos en Galicia no século XVI, e nos cales as armas deste antigo reino figuraban separadas das de Castela e León, o único exemplar quizais que ostenta o cáliz e a hostia sos atópase na mencionada porta de San Miguel, construída en 1595 nas antigas murallas da Coruña.

ata os nosos días. Compartiu, iso si, durante o Barroco, a preeminencia no escudo de Galicia alternándoa coa representación da custodia⁸.

Outro elemento gráfico que se debe considerar sería a aparición das cruces, algo que o citado Vaamonde Lores atribúe a un desexo de encher o campo do escudo, insuficientemente ocupado ata ese momento polo copón ou o cáliz⁹.

Esta actitude non é de estrañar, por canto xa deixamos dito ata que punto, sobre todo na florida época barroca, dispoñía o artista de liberdade para complementar, ao seu albedrío, o baleiro que as armas esenciais podían deixar no escudo. Outra cuestión sería preguntarse por que a figura da cruz, e non outra, foi ocupar os espazos libres. Á marxe de calquera outra especulación gratuita,

8 Xustificada pola gran aceptación que en Galicia tivo o Barroco.

9 «Horror al vacío simbólico», podemos ler na *Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 10, p. 111.

o máis lóxico é pensar que, dado o evidente carácter relixioso das armas xa existentes, fose a cruz o símbolo máis apropiado.

Xunto a isto hai que considerar que era costume moi estendido na heráldica europea sementar de cruces o campo do escudo. Estas cruces podían ser de distintas formas, ben que a recrucetada con pé fixado era de uso habitual, e no caso de Galicia parece lóxica a inclusión deste modelo por canto é a máis próxima á cruz de Santiago. Lémbrese que Galicia era, para os europeos, o país de Santiago por excelencia.

O número de cruces, nun primeiro momento, varía segundo as dimensións con que se debuxan as figuras, aínda que, sobre todo na maioría das armas de Galicia gravadas fóra de España, non adoitan verse enteiras máis de seis cruces, nin menos de catro. O número de cruces máis habitual na heráldica española era o de seis.

Hierosme de Bara, en 1581, brasona o escudo e pon soamente seis cruces, recrucetadas e fixadas tres a cada lado. Fernando de Oxea, no seu mapa de Galicia elaborado para formar parte do atlas *Theatrum Orbis Terrarum*, publicado en Amberes en 1612, coloca tamén seis cruces, coa particularidade de que neste caso son patadas, quizais por ser unha forma máis coñecida en España. Este mínimo número permanecerá nas representacións heráldicas durante todo o século XVII.

É de destacar que aparece, así mesmo, no mapa do padre Oxea (que virá a converterse co tempo en paradigma histórico do actual escudo de Galicia) unha pequena cruz rematando a custodia, que xa se observara noutras representacións. Esta cruz, pouco a pouco, vai ir gañando representatividade e predominancia, ata alcanzar un tamaño igual ás seis laterais¹⁰.

10 Dous exemplos deste proceso evolutivo –entre outros– encóntranse nas armas de Galicia que ornan os frontis das edicións da obra do padre Gándara: *Armas i triunfos. Hechos históricos de los hijos de Galicia* (Madrid, 1662) e *Nobiliario, Armas y Triunfos de Galicia...* (Madrid, 1677).

Deste feito van derivar dúas cuestións importantes: dunha banda, que o número de sete cruces é o que acabará por permanecer no escudo de Galicia; da outra, a transformación do contido simbólico da cruz como tal, cambiando o seu significado relixioso polo segregar por canto o número de sete viría a representar as sete provincias do antigo reino de Galicia.

Foi Pallares y Gayoso (1614-1668) o primeiro en soste-ter tal teoría, que foi moi favorablemente acollida, contribuíndo isto a que, no primeiro terzo do século XVIII, a cruz que remataba a custodia acabou separándose desta, quedando exenta como as outras seis. As cruces, tal como se puxo de manifesto, seguiron mantendo preferentemente a súa forma patada e aínda seguen a ser as máis utilizadas ata os nosos días, acaso por corresponder máis a súa sinxeleza ao gusto actual.

2.2. As cores

Todos os elementos que conforman o escudo de armas de Galicia, e que viñemos describindo ata agora, deben ter, como é propio considerar en boa metodoloxía heráldica, cores representativas. Aquí, máis unha vez, a variación existiu ao longo dos séculos, ben que hoxe podemos convir en que, con preferencia, as cores (ou esmaltes) que ostentaron os distintos elementos foron:

O campo

Desde o século XV –e salvo casos illados onde se di «de sangue» ou «campo colorado»– foi sempre de azur (azul), cor que se mantivo en todos os escudos de Galicia pintados ou gravados fóra de España e na maioría dos de aquí.

O copón, o cáliz e a custodia

Conservaron sempre a mesma cor, isto é: todos os copóns, cálices e custodias das armas de Galicia foron de ouro (amarelo). Actualmente, con todo, e como variante,

no escudo oficial a hostia quedou fixada en cor prata.

As cruces

As primeiras que aparecen no escudo son de ouro (1550-1560). A finais do século XVII, o rexedor Mateo de Cisneros describe as armas do escudo e alude a «seis cruces doradas» en campo azul¹¹. O mesmo fan todos os autores do século XVIII.

No século XIX, época de gran confusión nas armas de Galicia, as cruces poden aparecer, alternativamente, de prata ou de ouro. No século XX optouse pola cor do primeiro metal e quedou así fixado.

Non faltou, pola súa vez, aínda que dun xeito non continuado, a aparición dun emblema ou divisa xunto ao escudo do vello reino formando parte dos ornamentos exteriores, cuestión que alcanzou grande

¹¹ Vid. Bugallal, p. 36.

importancia nos emblemas de Galicia nos últimos séculos.

A máis antiga divisa dataría de finais do século XV e aparece nun armorial francés da época, rezando o lema: *¡Complenous, Compostelle, á la rescousse!*. Aquí a referencia a Santiago e á guerra é evidente.

Máis profundo e meditado había ser, século e medio máis tarde, o lema que figura no escudo de Oxea: *Hoc misterium firmiter profiteamur*, onde quedaba patente a profesión de fe dun pobo que o padre Seguíñ non dubidou en cualificar como «integrante de un constante catolicísimo Reino»¹².

Algún outro había de figurar en escudos de Galicia, pero con carácter esporádico

¹² É de facer notar, como dato curioso e revelador, a prolífica intervención de membros da Igrexa nun gran número de memoriais e tratados heráldicos onde se dá constancia das armas de Galicia. Así, podemos encontrar o dominico Fernando de Oxea, o cóengo lucense Juan Pallarés, o xesuíta Juan Álvarez, o presbítero Juan de la Huerta e outro xesuíta, Pascasio Fernández.

e pouco arraigado no tempo, talvez debido ao que Veyrin Ferrén chamou, referíndose á invención de divisas, «un verdadeiro deporte mundano (sobre todo do século XV ao XVIII) practicado pola xente culta»¹³. Todos eles, iso si, con carácter xeral, están sempre en relación co tema simbólico do escudo.

Cabería engadir, en fin, unha consideración xeral respecto dos ornamentos exteriores, pois, aínda que o escudo é a parte esencial das armas (a única verdadeiramente indispensable), a partir do século XIII comezaron a verse nas improntas sixilares de tipo heráldico outras figuras arredor do escudo, moda esta que, aínda tendo un fin estritamente decorativo, decontado se estendeu rapidamente a todas as manifestacións heráldicas e que ían proliferar, sobre todo, no século XVII. Acaso a heráldica aquí, coma noutras manifestacións, non tratase senón de aceptar o papel de ser filla do seu tempo.

13 Vid. Bugallal, p.38.

Dos elementos máis frecuentes, o coronel que aparece sobre bastantes helmos non foi considerado nun principio como emblema de dignidade, senón, antes ben, como modelo estereotipado, pasando de aí, a partir de finais do século XV, a representarse sobre os helmos dos reis unha coroa máis elaborada que se parece cada vez máis á que realmente cobre a cabeza do soberano.

En canto ao escudo de armas de Galicia, conservou a coroa real aberta ata mediados do século XVII, e pasou despois, durante os séculos XVIII e XIX, a ostentar a coroa real pechada. As coroas murais, pola súa vez, só comezan a verse a finais do século XIX, e foron creadas unicamente para timbrar as armas das vilas e cidades antano amuralladas.

Un emblema que figurou con certa asiduidade no escudo galego é a Cruz de Santiago. A súa aparición pode datarse, en forma acolada, no mapa gravado polo xeógrafo italiano Giacomo Cantelli cara a 1696.

Probablemente a identificación xeneralizada de Galicia con Santiago, grazas ao simbolismo xacobeo, así como á indubidable beleza da cor vermella en contraste co azul do campo, ademais de ser un símbolo moi querido por todos os galegos, fixo que perdurase, aínda que de forma desigual, ao longo da historia no escudo de Galicia¹⁴.

*Portada do Estatuto de Galicia de 1936.
Debuxo de Camilo Díaz Baliño*

Por fin, sobre todo no período de florecemento do Barroco, anxos, dragóns, trofeos bélicos, matronas e outros emblemas civís chegaron a adornar o escudo, ben que esta liberdade só se pode atribuír á fantasía dos artistas, xa que é difícil dicir onde

¹⁴ Pola súa vez, «la cruz de Santiago acolada es un ornamento externo muy utilizado en las representaciones gráficas del escudo gallego hechas por las instituciones gallegas de America» (*Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 10, p. 114).

acabaa imaxinación inventiva e onde comeza a intención simbólica.

3 A historia recente e a fixación definitiva do escudo

Respecto do que é a historia máis recente das armas de Galicia –historia onde a prodigalidade e variación nos elementos integrantes foi fecunda grazas aos tamén prodigos acontecementos da nosa propia historia–podemos dicir que todos e cada un dos seus elementos, e o escudo na súa totalidade, foron obxecto de vivas discusións, dándose, en xeral, como xustificación para isto, o feito de que o escudo presenta problemas ideolóxicos e culturais non fáciles de resolver na práctica. De aí, se acaso, que, xa en 1931 e con motivo dun debate suscitado en Ourense, a Real Academia da Historia emitise ditame ao respecto¹⁵.

¹⁵ *Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 10, p. 110

Talvez por falta dunha boa delimitación legal e oficial, o caso é que, como queda dito, todos os elementos foron obxecto de discusión e crearon unha situación de entropía simbólica que, inconscientemente, é un bo indicador da entropía cultural da vida de Galicia, ao que contribuíron reitores e grupos galegos desde dentro e fóra de Galicia. E aquí cabería destacar un feito fundamental dentro da dinámica de Galicia, como é o fenómeno da emigración.

Como queira que o emblema de Galicia leva en si mesmo un signo distintivo de identidade, a sensibilidade do galego emigrado, necesariamente, agúzase ante calquera acontecemento que afecte a tales símbolos, dando orixe a polémicas apaixonadas de difícil solución ás veces. Así, de feito, cando a situación se endureceu en Galicia e os símbolos teñen sido obxecto de prohibición ou de animadversión oficial, estes contan inmediatamente co apoio e a garda celosa dos grupos galegos do exterior

*Portada de Galicia de Manuel Murguía.
Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 1985.*

(en ocasións, abofé, tamén con algún litixio, por mor dos símbolos, entre si). E é que, se en situacións normais estes símbolos son usados como elementos de identificación do país ao que pertencen os membros de grupos e asociacións de Galicia no exterior,

en condicións excepcionais estes símbolos son, ademais, un modo de afirmación e exaltación de tales elementos de identificación. De aí que o proceso recente de semiose do escudo e da bandeira de Galicia estea vinculado, de forma moi estreita, a un dos problemas máis graves do país: a emigración exterior.

De recollermos, moi sucintamente, os avatares máis recentes que afectaron á fixación do escudo, podemos sinalar como dato fundamental o feito dunha progresiva secularización, que vai afectar aos símbolos e cuxa dinámica se pode recoller en tres períodos clave:

1. Contra 1931, co florecemento da idea nacionalista, unha conciencia laica veu substituír a tradicional actitude conservadora. Isto había de suscitar, entre outras, a polémica habida na Real Academia Galega, que había dar lugar, pola súa vez, ao Relatorio do 24 dexuño dese mesmo ano onde se sentan, dunha maneira explícita, as

bases (que se han recoller despois, practicamente na súa integridade, no informe emitido por esta Academia en 1972) a propósito da definición das armas de Galicia: «O escudo de armas de Galicia –dise alí– é un cáliz áureo e sobre el, patente, a hostia en prata, todo en campo azur, surmontado de coroa real e aínda co engadido das sete cruces evocadoras das sete provincias en que estivo repartido o antigo Reino».

2. No ano 1937 xorde a sorprendente proposición dun novo escudo por parte de Castelao, onde se advirte unha clara vontade de substituír os elementos relixiosos daquel e cuxa descrición e debuxo aparecen no número 6 da revista *Nova Galiza* (Barcelona, xullo de 1937). Neste momento, o desenvolvemento da guerra civil inflúe, non cabe dúbida, no ánimo de todos. "Non-os

Escudo proposto por Castelao

quedaba máis –escribe Castelao– que a fouce de ouro sobor dun fondo azul, e a estrela bermella como emblema do traballo e da libertade. Ourelando o escudo compría deixar patente o martirio de Galiza. E a sirea, que pertence á heráldica galega como símbolo mariño que fale do engado atlántico, orixe das novas aventuras».

Escudo Oficial

3. O año 1975 coincide co fin da Ditadura e o auxe, de novo, dos nacionalismos. Claro que, neste caso, a dinámica en canto aos símbolos é complexa e atípica, por canto os partidos e forzas políticas de tendencias máis claramente esquerdistas prescinden, cando menos, do escudo tradicional, expoñendo os seus símbolos propios, que teñen, polo común, a estrela de cinco puntas como símbolo do traballo e a liberación dos pobos. Tal é o caso da UPG, do PSG, da AN-PG e os grupos deles derivados.

Tanta profusión de símbolos acabaría por facer necesario, obviamente, a fixación definitiva das armas de Galicia. Este había de ser un dos empeños na actuación do Goberno da Xunta e así, dentro da normativa legal emanada da súa actuación está a Lei de símbolos de Galicia (Lei 5/1984, do 24 de maio; DOG núm. 120, do 23 de xuño), onde se fixan e describen, con carácter definitivo,

os elementos integrantes das armas de Galicia. No referente ao escudo reza así: «Artigo 3. O escudo de Galicia trae, en campo azur, un cáliz de ouro sumado dunha hostia de prata e acompañado de sete cruces recortadas do mesmo metal, tres de cada lado e unha no centro do xefe».

A BANDEIRA

Non se pode deducir, dos coñecementos vexilolóxicos¹⁶ actuais, que Galicia tivese unha bandeira propia durante a Idade Media nin tampouco ao comezar a Idade Moderna. Isto acaso sexa debido en parte a que esta comunidade como tal, e cos límites actuais, non representaba estritamente unha unidade rexional ou administrativa dentro da Coroa de Castela, razón pola cal non acuñou unha insignia común desde un primeiro momento. Para atoparmos a súa unidade como rexión e cos límites de hoxe cómprenos remitirnos a datas moito máis próximas.

O agrupamento arredor de insignias, estandartes ou pendóns baixo os cales puidesen reunirse os galegos obedecía a outros motivos que non os estritamente de representación rexional. Adoitaban representar,

¹⁶ A vexiloloxía, ciencia que se ocupa do estudo das bandeiras, deriva o seu nome do latín *vexillum*, única insignia ou estandarte de tecido que utilizaron os romanos. Ao parecer, o termo foi utilizado por primeira vez en data relativamente recente por Whitney Smith, profesor na Universidade de Harvard.

de feito, as armas dun xefe ou caudillo, xa fose este laico ou eclesiástico. Velaí, por exemplo, o caso do arcebispo compostelán Pedro Suárez de Deza, que viviu na segunda metade do século XII.

1 Os antecedentes históricos

Dun informe emitido pola Real Academia da Historia no ano 1931¹⁷ dedúcese que a bandeira galega «conta polo menos catro séculos de existencia», ben que para poder citar un feito concreto onde se faga patente o seu carácter de representación dunha colectividade temos que nos remontar á Guerra da Independencia española, onde o emblema era o que portaba o Batallón Universitario de Santiago¹⁸.

17 Informe requirido pola Comisión Provincial de Ourense emitido con data do 19 de xaneiro de 1931.

18 En 1808 o único Batallón que con carácter especialísimo se permitiu en Galicia, o de «Cadetes Literarios» da Universidade de Santiago, levou contra os franceses a bandeira branca desta rexión.

Talvez esta iniciativa do Batallón Universitario derivase do antecedente histórico das bandeiras segundo o cal se vén considerar o século XVII como a centuria da bandeira bélica (orixe, acaso o máis remoto, do significado deste símbolo como tal), sendo no século XVIII cando aparece máis propiamente a bandeira nacional.

De acordo con esta apreciación, Whitney Smith sostén que «as bandeiras nacionais, no sentido moderno do termo, soamente existen desde as revolucións americana e francesa», engadindo máis adiante que é esta última revolución a que «introduce o uso das bandeiras para denotar e reflectir unha idea política»¹⁹.

Polos avatares políticos propios do século XIX (sobre todo aludindo aos procesos de independencia levados a cabo durante este período), este sería o século do florecemento da bandeira de representación

19 «Flags. Through the age ...», p. 55.

político-ideolóxica, para pasar despois a ser considerado o século XX –sobre todo nos aspectos político, deportivo e comercial–, como «o século das bandeiras», segundo expresión acuñada por Vicente Cadenas.

2 A problemática da definición. As cores

Agora ben, se resultan un tanto nebulosas as orixes dunha bandeira que, coa condición de tal, tivese, nun momento histórico dado, aco-llido baixo a súa significación a comunidade galega, menos problemas existen para fixar as características tipolóxicas que a definen. Así, a Xunta Revolucionaria que inspirou Faraldo en 1845 tiña na súa bandeira a mesma cor branca que ostentara a bandeira do Batallón Literario.

«¿No rezaba la tradición piadosa que blanca había sido aquella [bandera] que

tremolara en Clavijo sobre las huestes agarenas el guerrero Patrón de las Españas?» –escribe Bernardo Barreiro–. «¿No era blanco el [estandarte] de la Orden de Santiago?»²⁰.

«A bandeira de Galicia é branca», afirmaba Manuel Murguía en 1887²¹. E Alfredo Brañas, propulsor do movemento rexionalista, así o mantiña en 1890 ao referirse ao «branco pendón de Galicia».

Seguindo a Gran Enciclopedia Galega (vol. 3, p. 60, voz *bandeira*) podemos ler que «sobre o fondo branco da antiga bandeira galega púxose a comezos do século XX unha franxa celeste en diagonal, de esquerda a dereita e de arriba a abaixo». Ignóranse, no entanto, os antecedentes desta innovación. Vaamonde Lores atribúeo a que era a bandeira da Comandancia de Mariña da Coruña, que foi copiada por algunhas

20 Barreiro, B.: «Insignias y blasones de Galicia», Rev. *Galicia Diplomática*, Santiago, 1888.

21 «Armas y banderas...», p. 12.

sociedades de emigrados baixo o erro de que era a bandeira rexional auténtica.

Así o confirma o citado informe da Academia da Historia cando di que «foi produto de erros de feito e de concepto». O certo, non obstante, é que, malia a falta de tradición e de consagración secular, o branco e o azul fóronse impoñendo entre as sociedades galegas da emigración (que representaron un papel decisivo no uso e na fixación deste símbolo) e entre aqueles que defendían as ideas do nacionalismo.

As Irmandades da Fala²², o Partido Nacionalista, o Partido Galeguista e todas as organizacións políticas rexionais galegas mantiveron con tenacidade a franxa azul sobre o fondo branco desde 1917, e así permaneceu na bandeira galega ata chegar ao *Anteproxecto do Estatuto de Galiza* de 1931, onde se mencionan xa, de forma explícita, o

²² Irmandades da Fala, co poeta Ramón Cabanillas e os seus exaltados versos de carácter cívico á fronte, tales como: «Ergámo-la bandeira azul e branca. É a enseña da razón galega».

Bandeira do Consello de Galiza

branco e o azul como as cores nacionais de Galicia: «As cores nacionais da Galiza son branco-azul».

O caso é que a propósito das cores que a habían de adornar se suscitara unha intensa polémica. Isto deu lugar a que a Sección de Historia do Seminario de Estudos Galegos emitise un ecléctico informe onde recomendaba a utilización do branco e o azul, aludindo ao seu uso «como enxebre representación da Galicia actual recoñecida por todos os galegos, sen ter sido símbolo de partidismos».

A pesar disto, alude o informe a que en diferentes etapas históricas tivo Galicia dúas bandeiras: unha vermella e outra branca, co escudo no centro en ambas, tal como se recolle na obra dos pintores Durero e Mengs, respectivamente²³.

Moi pouco se di, porén, do simbolismo que poidan encerrar tales cores. Para iso cómpre recorrer, dun lado, a un certo mimetismo existente –segundo algúns autores– respecto da cor branca predominante nalgúns bandeiras independentistas americanas, e, doutro, á poética cor azul dos ríos²⁴.

3 A consolidación

Aínda que o Real decreto do 18 de setembro de 1923 prohibiu formalmente o uso das bandeiras rexionais, coa chegada da República estas bandeiras foron plenamente autorizadas de feito (a pesar de que a Constitución de 1931 non facía mención a este tema).

23 Faise referencia aquí a cadros destes pintores onde tiñan a súa representación as armas do reino de España. Nelas aparecen os emblemas dos reinos que a formaban.

24 Non faltou quen, en xullo de 1930, no Parque da Fraternidade da Habana, izase unha bandeira galega á que o deseñador Fuco G. Gómez lle engadira a cor verde, cor, polo demais, de gran tradición no simbolismo galego.

A situación durou ata a Guerra Civil, en que foron consideradas símbolos separatistas e prohibidas tamén de feito. E así continuaría practicamente a situación ata os anos finais da Ditadura en que, como símbolo reivindicativo das nacionalidades, o seu emprego foi sendo cada vez maior.

Por último, as bandeiras de carácter histórico rexional –como pode ser o caso de Galicia– volven adquirir carta de natureza co texto constitucional, derivando de aí o seu respaldo legal ata chegar aos estatutos de autonomía das comunidades autónomas.

No que respecta á Comunidade Autónoma de Galicia, na súa Lei 5/1984, do 29 de maio, denominada de Símbolos de Galicia, recóllese, no seu artigo 2.1, o seguinte: «A Bandeira de Galicia, de acordo co preceptuado no artigo 6 do Estatuto, é branca cunha banda diagonal de cor azul que a atravesa desde o ángulo superior esquerdo ao inferior dereito». E aclara no parágrafo segundo: «Deberá levar cargado o escudo oficial cando ondee nos edificios públicos e nos actos oficiais da Comunidade Autónoma».

O HIMNO

«Dos tres símbolos –escribe Xesús Rábade– é o himno, seguramente, o máis solemne de todos eles, o que máis alporiza a unidade dos homes que queren afirmar e avivece-la fe en si mesmos»²⁵.

1 O «berro» como símbolo ancestral

De pretendermos rastrexar os antecedentes históricos que puideron propiciar a adopción dun símbolo acústico como acto de afirmación colectiva do pobo, cómprenos remontarnos necesariamente ata unha época, indefinida por demais, onde aparece por primeira vez o berro. Aínda hoxe os berros –que ben poden ser emitidos por unha persoa coa participación soamente emocional dos oíntes ou ben ser emitido polo propio grupo unánimemente–, aínda hoxe, diciamos, son moitos e utilízanse con frecuencia, xa sexa en festas típicas –sobre todo–, xa

25 «Símbolos de Galicia», p. 39.

sexa en actos patrióticos, caso en que adoitan ter un carácter rubricante.

«Máis que gritos ou berros de identificación, de adhesión e proselitismo –lemos na *Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 17, p. 122²⁶–, son instrumentos de afirmación e de afondamento no espírito comunitario que se vive no momento do banquete, no acto político ou cultural. Pode ser –continúa– utilizado como medio de contestación cando se encontran elementos de dúas forzas totalmente diferentes nas que unha se distingue por un acusado centralismo e non acepta os símbolos de Galicia (caso frecuente hoxe). Poden ser utilizados, tamén, como divisas especiais, para distinguir a emoción que esperta calquera aspecto cultural de Galicia».

O século XIX, sobre todo a partir dos anos corenta, foi prolífico en canto á aparición

26 *Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 17, p. 122.

destes berros, ou, máis propiamente, lemas, que, cun contido ideolóxico e político preferentemente, serviron de aglutinante nos actos reivindicativos propios dunha crecente concienciación rexionalista e autonomista.

Alfredo Brañas, como non podía ser menos dada a súa condición de paladín das reivindicacións, foi o difusor e propulsor de varios destes lemas, a saber: *Surge et ambula*, *Pro libertate patria*, que aparecen na súa coñecida obra *El Regionalismo*, e, sobre todo, o de *Deus Fratesque Gallaecia*, que había de ter mellor fortuna que as anteriores e había de contar, entre outros, co valioso respaldo do poeta Ramón Cabanillas, baluarte tamén significado na defensa da idea rexionalista.

É de observar que, por manter o texto latino, semella máis un lema desprendido dun escudo –e acaso por iso de máis difícil arraigo na masa popular– que un berro reivindicativo en si. A este segundo

caso aproximase máis, ao noso entender, un texto ou frase en galego, pois, tanto polo seu contido lingüístico como político, prende con máis facilidade nun pobo desexoso de reivindicar, entre outras cosas, a súa propia lingua. Así, «Terra a nosa» ou «Terra ceibe», que aparecen nun panfleto asinado por Xavier Soto e Manoel Antonio en 1921, ían ter mellor sorte e alcanzar unha definición maior como acto diferenciador e colectivo.

2 O himno como definición colectiva

En canto ao himno como tal, no seu sentido aglutinador, tivo o seu precedente nalgunhas cancións galegas que se entendía que gardaban no seu texto as esencias do carácter da comunidade e as súas xentes. Tal é o caso de *Negra Sombra*, poema de Rosalía de Castro ao que puxo música Juan Montes e que aínda hoxe, fixado e definido

xa o himno oficial de Galicia, continúa xuntando emocionalmente a cantos galegos a cantan ou a escoitan.

Este carácter emocional e colectivo faise constar de forma explícita no *Manifiesto para la Solidaridad Gallega*, asinado na Coruña en 1907, onde, xunto a un chamamento á unidade, fala de que «todos los gallegos que sienten un nudo en la garganta al escuchar Negra Sombra, y energía en su alma al oír iviva Galicia!».

O himno galego ou himno de Galicia naceu na Coruña o ano 1890²⁷ con ocasión dun certame musical presidido por Pascual Veiga e onde, nun dos actos do programa, estaba previsto premiar aquela composición que puidese ostentar o carácter dunha marcha galega. De aí naceu, con texto do fragmento dun poema escrito

²⁷ Así se recolle na revista *A Nosa Terra*, no seu nº 1, correspondente a setembro de 1927 (*Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 10, p. 123).

por Eduardo Pondal e música de Pascual Veiga, o himno que, co tempo, había de perdurar ata quedar fixado como un dos símbolos representativos da Comunidade galega²⁸.

Curiosamente, por certo, veremos que tamén neste caso (como ocorrera, dalgún xeito, coa fixación dos outros símbolos de Galicia, o escudo e a bandeira) para a súa difusión e arraigo foi decisiva a intervención das comunidades de emigrados. Deste xeito, o Himno ía ser estreado oficialmente na Habana nun acto organizado, o día 20 de decembro de 1907, pola Xunta Xeral do Centro Galego, que o declararía oficialmente como tal himno un ano despois a fin de que, en adiante, servise de representación en todas as actividades onde tal organismo interviñese.

²⁸ Fronte ao Himno Galego de Pascual Veiga e Eduardo Pondal intentáronse algunhas alternativas –como o modelo de Alfredo Bañas, publicado parcialmente en *Vida Gallega*– pero non tivo éxito (*Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 10, p. 109).

3 **Autonomismo e signos de representación. A influencia dos acontecementos históricos recentes**

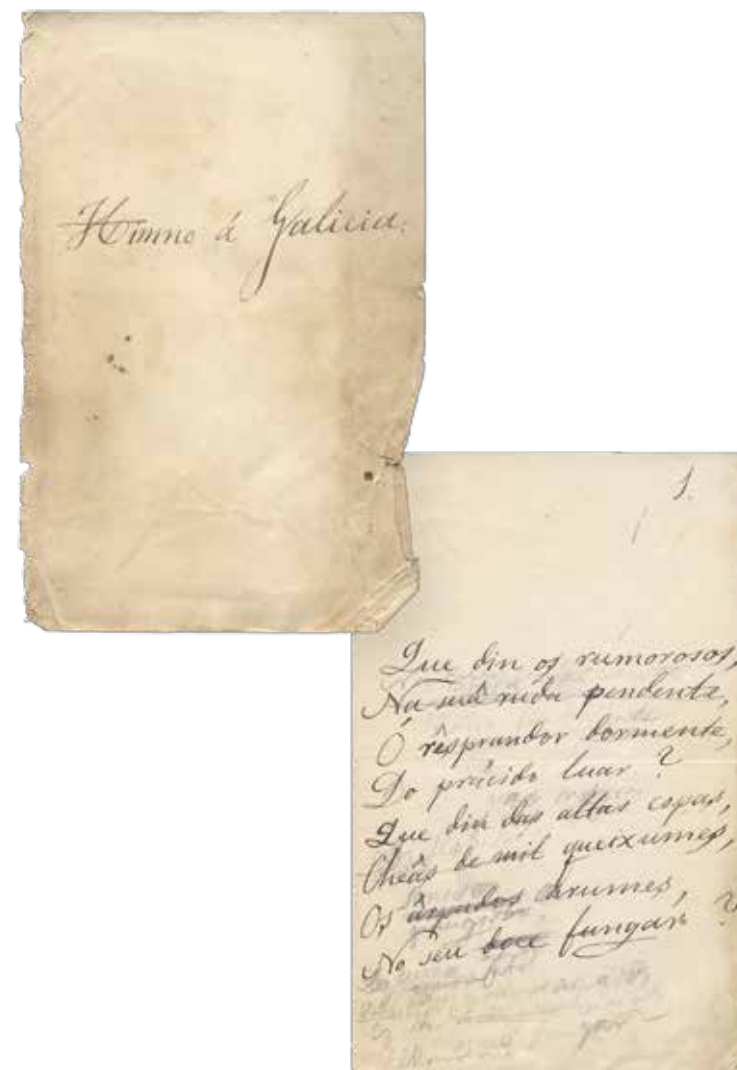
O éxito obtido por este himno (emotivo e expresivo á vez) habería que relacionalo, con toda probabilidade, co auxe rexionalista patente naquel ano de 1890, cando o agrarismo e o solidarismo efectuaron un gran avance na nosa rexión. Logo, ben certo é, a sorte do himno ía resultar desigual debido, sobre todo, á acumulación de acontecementos políticos que se ían desencadear ao longo do século XX en España e cuxa repercusión en Galicia había de chegar necesariamente.

Así, de 1907 a 1923, os movementos do rexionalismo e o agrarismo cantaron o Himno nos seus actos á vez que era aceptado, ao tempo, por moitos galegos non radicalmente centralistas. A este impulso e difusión había de contribuír o entusiasta pulo que supuxo, para todos os signos de identificación galego,

o labor levado a cabo polas Irmandades da Fala, organizacións nadas para a defensa e consolidación do que se consideraban valores propios de Galicia e que Antón Vilar Ponte propiciou e defendeu con tanto empeño.

Sumado como tal Himno galego aos actos de carácter político, os nacionalistas fixeron bo uso del nas eleccións parlamentarias de 1918 e mesmo nas de 1923, vindo a servir de rúbrica aos actos de rexionalistas, nacionalistas e galeguistas. Neste último ano, no entanto, había de aparecer un real decreto da Ditadura que veu suprimir o uso dos símbolos rexionais²⁹, uso que veu ser restituído de novo con carácter oficial en 1930.

²⁹ Momento en que as sociedades galegas de América, como sucede cando arrecia a censura en Galicia, intensificaron o seu interese pola expresión pública dos símbolos (*Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 17, p. 123).

Primeira páxina de presentación do poema "Os Pinos" escrito por Eduardo Pondal da súa propia man e conservado no arquivo da Real Academia Galega

«Coa chegada da II República intensificouse o amor ao Himno, como expresión primeira dunha vontade de Estado dentro do Estado federal que se prevía, pero logo xa como unha Rexión dentro do Estado integral que se constituíu» (*Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 17, p. 123). De aí que, desde 1931 ata 1936, o himno galego cumpriu a súa función integradora cantándose en actos de exaltación republicana, e xunto ao himno de Riego como culminación nos actos de carácter político.

Desde 1936 ata 1960 o himno «convértese en criptopolítico», é dicir, volve a ser condenado o seu uso como tal símbolo de identificación de carácter político; todo o máis, chega a figurar nalgúns actos culturais, pero sempre como unha canción máis dentro do variado folclore galego. Desde ese último ano máis ou menos, non obstante, comeza a interpretarse xa nos actos públicos dunha forma explícita, ben que aínda cun matiz limitado e disimulando no posible os seus aspectos ideolóxicos.

Tería que esperarse, en fin, ata 1975 para que se dese unha circunstancia de significado valor ideolóxico: durante a celebración duns actos con motivo da festividade de Santiago Apóstolo, un grupo numeroso de xente ergueuse á hora de cantar o himno, feito que viña a referendar o carácter solemne que a este se lle atribuíra. A partir desa data foi un xesto habitual o de entoar, postos en pé, a canción que servía aos galegos de signo de identidade.

Pode dicirse así que, desta forma, mesmo non tendo o himno un carácter oficial formal, viña a recuperar cando menos o carácter emocional que o distinguira desde o momento da súa estrea³⁰.

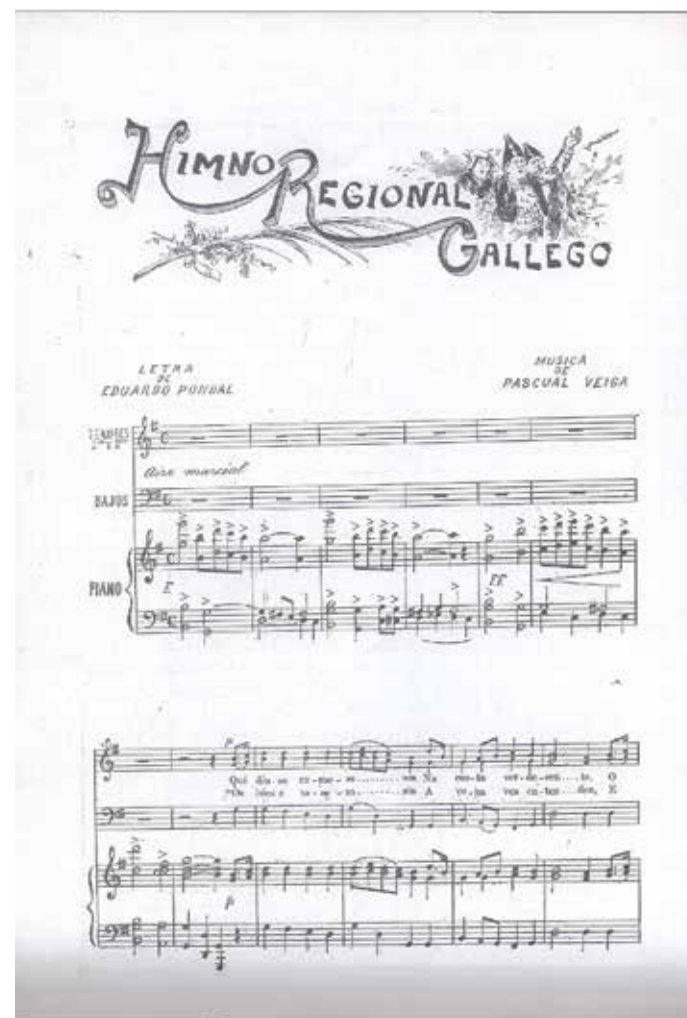
30 O himno, polo feito de ter pasado desde a prohibición absoluta (non se podía nin cantaruxar) ata a prohibición relativa (cantábano os coros, pero fragmentariamente, cortándolle estrofas), pasando pola permisividade absoluta ao poder ser cantado por todos, alcanzou un certo sentido heroico que o fixo máis atractivo incluso para aqueles que o consideraban un poema evasivo e sen gran expresividade política.

Do seu carácter oficial definitivo³¹ só podemos falar ao referirnos á Constitución de 1978, a cal, no seu artigo 4 e de forma explícita, vén recoñecer potestade aos estatutos de autonomía para definir as bandeiras e insignias propias das comunidades autónomas³². De aí que habería de ser no Estatuto de Galicia primeiro e na Lei de símbolos comprendida dentro da normativa legal emanada da acción de goberno da Xunta despois, onde se recollese definitivamente, e de forma oficial, o himno de Galicia.

No primeiro texto aludido, isto é, o Estatuto de autonomía, aprobado por referendo en decembro de 1980, pódese ler, no seu artigo 6, que «Galicia ten himno e escudo de seu». Non se chega a especificar, non

31 Curiosamente, cabe dicir que o Estatuto de Galicia de 1932, aprobado plebiscitariamente en xuño de 1936, non recollía ningunha alusión ao himno.

32 No seu día, e no mesmo ano en que se aprobou a Constitución, o artigo 9 do Proxecto do Partido Obreiro Galego di: «O hino galego é o denominado *Os Pinos*». E no artigo 8 do Proxecto do Movemento Comunista de Galicia, de decembro de 1978, dise expresamente que «O hino galego é *Os Pinos*» (*Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 17, p. 124).

Primeira páxina da partitura orixinal do himno galego feita na Habana por José Fontenla Leal, procedente do Arquivo da Real Academia Galega

obstante, cal ha de ser este. Para iso cómpre esperar, como xa queda indicado, á aprobación da Lei 5/1984, do 29 de maio (DOG nº 120, do 23 de xuño). No seu artigo 4 lese textualmente: «Declárase himno de Galicia a composición *Os pinos*, poema de Eduardo Pondal e música de Pascual Veiga».

Quedaba así, desta forma, fixado definitivamente e con carácter oficial o himno de Galicia.

Remitímonos aquí ao apéndice lexislativo deste libro, onde reproducimos integramente a Lei de Símbolos de Galicia.

APÉNDICE LEXISLATIVO

Lei 5/1984, do 29 de maio, de símbolos de Galicia

O Estatuto de Galicia dispón no seu artigo sexto:

«1. A bandeira de Galicia é branca, cunha banda diagonal de cor azul que a atravesa desde o ángulo superior esquerdo ata o inferior dereito.

2. Galicia ten himno e escudo de seu.»

Da lectura desta disposición, que non se remite a un desenvolvemento lexislativo, cabe doadamente pensar que os redactores da nosa Lei estatutaria tiñan ben presente que xa existían no ánimo e no pensar do pobo galego o himno e o escudo, e que, polo tanto, non cabían sobre a súa regulación máis dúbidas cás que veñen impostas pola necesidade de oficializala letra e a música que Pondal e Veiga puxeron na memoria e na boca dos galegos e pola conveniencia de describir coa exactitude que a heráldica demanda o símbolo que foi nacendo en pedras e en bandeiras co paso das idades.

Polo que se refire á bandeira, que vén descrita no Estatuto como seña de identidade e co rango que precisaba, a Lei límitase a fixa-las súas proporcións, a regula-la ban-

deira oficial, isto é, a que vai cargada co Escudo, e a face-las previsións precisas no que toca ó seu uso e ás súas precedencias.

Parte a Lei de considerar que os tres símbolos de Galicia foron asumidos como seus polo pobo galego e non fai, polo tanto, máis precisións cás estritamente imprescindibles para un uso correcto da bandeira, para fixar definitivamente a composición do escudo e para lles dar carácter oficial á letra e á música do himno.

Por todo o exposto, o Parlamento de Galicia aprobou e eu, de conformidade co artigo 13.2 do Estatuto de Galicia e co artigo 24 da Lei 1/1983, do 22 de febreiro, reguladora da Xunta e do seu Presidente, promulgo, en nome de El-Rei, a Lei de símbolos de Galicia.

Artigo 1

A bandeira, o escudo e o himno de Galicia simbolizan a súa identidade como nacionalidade histórica.

Artigo 2

1. A bandeira de Galicia, de acordo co preceptuado no artigo 6 do Estatuto, é branca cunha banda diagonal de cor azul que a atrave-

sa desde o ángulo superior esquerdo ó inferior dereito.

2. A bandeira de Galicia deberá levar cargado o escudo oficial cando ondee nos edificios públicos e nos actos oficiais da Comunidade Autónoma.

Artigo 3

O Escudo de Galicia trae, en campo de azur, un cáliz de ouro sumado dunha hostia de prata, e acompañado de sete cruces recortadas do mesmo metal, tres a cada lado e unha no centro do xefe.

O timbre coroa real, cerrada, que é un círculo de ouro, engastado de pedras preciosas, composto de oito floróns de follas de acanto, visibles cinco, interpoladas de pérolas e das súas follas saen cadansúas diademas sumadas de pérolas, que converxen nun mundo de azur, co semi-meridiano e o ecuador de ouro, sumado de cruz de ouro. A coroa, forrada de gules, ou vermello.

Artigo 4

Declárase himno de Galicia a composición «Os Pinos», poema de Eduardo Pondal e música de Pascual Veiga.

Artigo 5

A bandeira de Galicia utilizarase, xuntamente coa de España, en tódolos edificios públicos do ámbito territorial da Comunidade Autónoma, e nos actos oficiais que nela se celebren.

O disposto anteriormente entenderase respetando sempre a lexis-

lación específica e as precedencias que sexan de rigor.

Artigo 6

1. A bandeira de Galicia cando concorra soamente coa bandeira de España situarase á súa esquerda desde a presidencia se a houbese, e á dereita desde o observador. Cando concorra ademais con bandeiras de Concellos, Deputacións ou calquera outra corporación pública que utilice bandeira propia, a de Galicia situarase á dereita da de España se o número é impar e á súa esquerda se fose par.

2. Se concorre con outras bandeiras, estas non poderán ter maior tamaño cá de Galicia.

Artigo 7

O escudo de Galicia deberá figurar:

1) Nas bandeiras ás que se refire o artigo 5.

2) Nas Leis de Galicia que promulgue, en nome de El-Rei, o Presidente da Xunta.

3) Nas placas das fachadas dos locais da Administración Autonómica.

4) Nos cuños en seco e de lacre da Comunidade Autónoma.

5) Nos títulos acreditativos de condecoracións galegas.

6) Nas publicacións oficiais.

7) Nos documentos, impresos, cuños e membretes de uso oficial da Comunidade.

8) Nos diplomas e títulos expedidos pola Comunidade Autónoma.

9) Nos distintivos usados polas autoridades ou funcionarios da Comunidade ós que lles corresponda.

10) Nos edificios públicos e nos obxectos de uso oficial nos que, polo seu carácter representativo, sexa pertinente.

Artigo 8

O himno de Galicia deberá ser interpretado nos actos oficiais solemnes das institucións autonómicas de Galicia, e das entidades locais do seu territorio.

Artigo 9

Os símbolos de Galicia gozan da mesma protección xurídica que as Leis estatais confiren ós símbolos do Estado con aplicación dos mesmos casos e supostos que estas contemplan.

Disposición transitoria primeira

Os símbolos de Galicia axustaranse no prazo dun ano ó previsto nesta Lei.

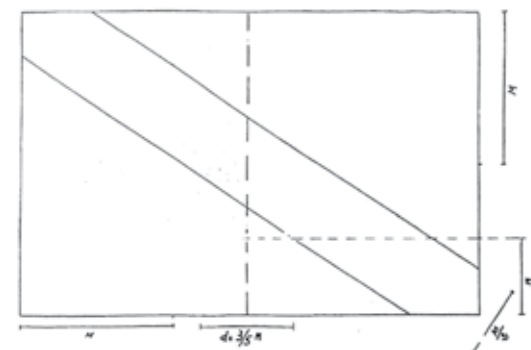
Disposición transitoria segunda

Sen prexuício do disposto na Disposición Transitoria primeira manteranse os escudos existentes en edificios declarados monumentos histórico-artísticos e naqueloutros monumentos, edificios ou construcións das que sexan parte ornamental importante ou se a súa estrutura se puidese danar ó separalos escudos.

Disposición adicional primeira

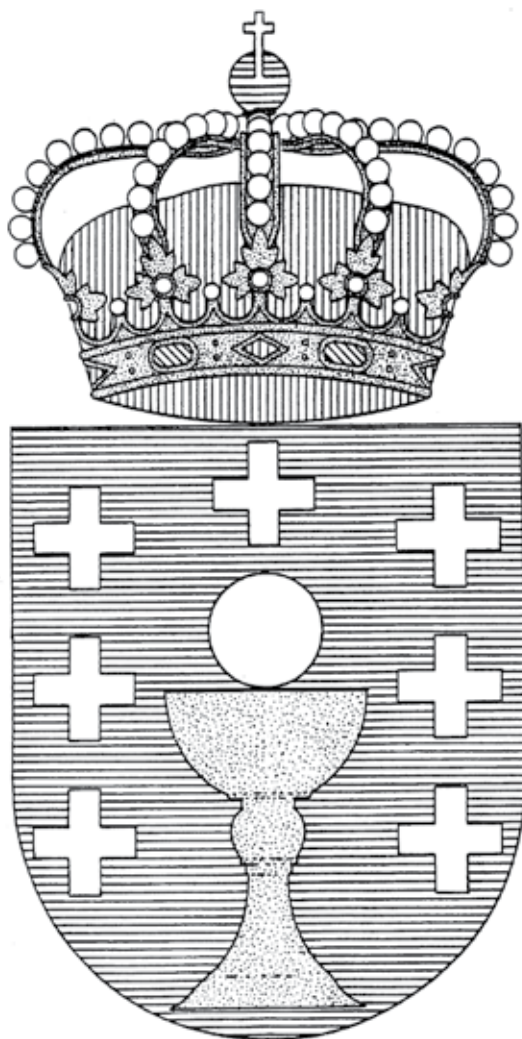
A bandeira de Galicia terá unha lonxitude igual a tres medios do seu ancho e o ancho da banda será igual á cuarta parte do ancho da bandeira.

A representación é a seguinte:

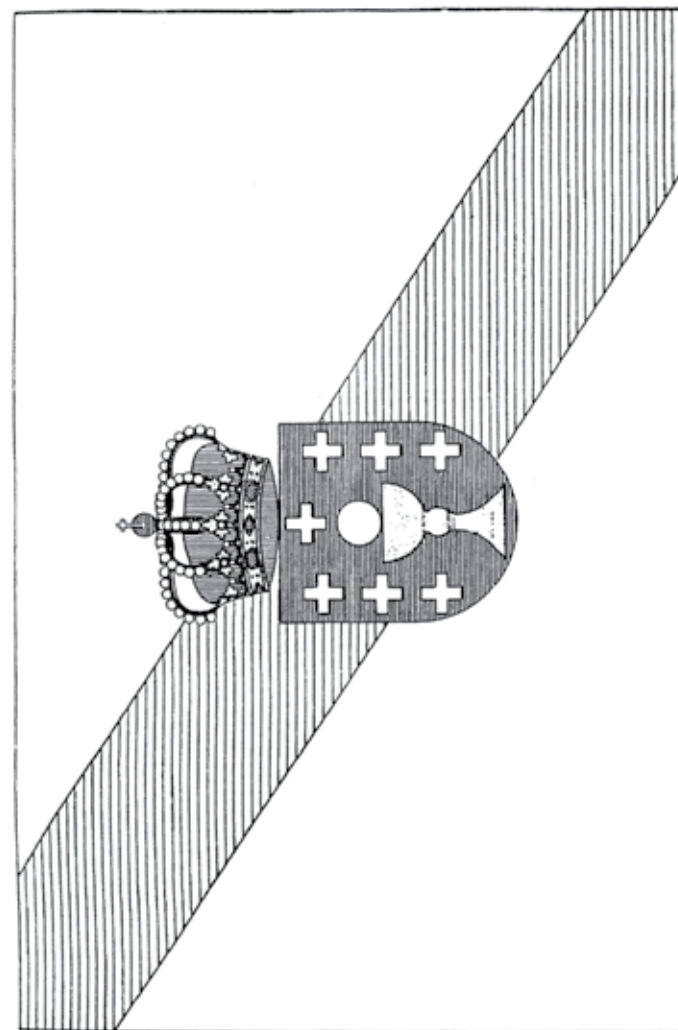
Disposición adicional segunda

1) A representación lineal do escudo de Galicia é a seguinte:

2) Nas bandeiras, o escudo colocárase no centro e a súa altura será igual á metade do ancho da bandeira.

A representación lineal da bandeira cargada co escudo é a seguinte:

Disposición adicional terceira

1) A letra do himno de Galicia, da que foi autor o bardo Eduardo Pondal, é a seguinte:

HIMNO GALEGO

¿Que din os rumorosos
na costa verdecente,
ao raio transparente
do prácido luar?
¿Que din as altas copas
de escuro arume arpado
co seu ben compasado
monótono fungar?

Do teu verdor cinguido
e de benignos astros,
confin dos verdes castros
e valeroso chan,
non des a esquecemento
da inxuria o rudo encono;
desperta do teu sono
fogar de Breogán.

Os bos e xenerosos
a nosa voz entenden
e con arroubo atenden
o noso ronco son,
mais só os ñorantes
e féridos e duros,
imbéciles e escuros
non os entenden, non.

Os tempos son chegados
dos bardos das edades
que as vosas vaguedades
cumprido fin terán;
pois, donde quer, xigante
a nosa voz pregoa
a redenzón da boa
nazón de Breogán.

2) A partitura oficial do himno de Galicia, composta por Pascual Veiga, é a seguinte:

LETRA DE EDUARDO PONDAL MUSICA DE PASCUAL VEIGA

TENORES 1ª e 2ª

BAIXOS

PIANO

aise marcial

f *f.f*

Que din os rumorosos na costa verdecente,
ao raio transparente do prácido luar?
Que din as altas copas de escuro arume arpado
co seu ben compasado monótono fungar?

Do teu verdor cinguido e de benignos astros,
confin dos verdes castros e valeroso chan,
non des a esquecemento da inxuria o rudo encono;
desperta do teu sono fogar de Breogán.

Os bos e xenerosos a nosa voz entenden
e con arroubo atenden o noso ronco son,
mais só os ñorantes e féridos e duros,
imbéciles e escuros non os entenden, non.

Os tempos son chegados dos bardos das edades
que as vosas vaguedades cumprido fin terán;
pois, donde quer, xigante a nosa voz pregoa
a redenzón da boa nazón de Breogán.

Disposición adicional cuarta

No Regulamento de Honras da Comunidade Autónoma deberán especificarse os usos e preeminencias que correspondan a insignias, distintivos, tratamentos e enseñas tradicionais, como a Antiga Marcha do Reino de Galicia, sen que o seu uso, o seu ritual ou o seu exercicio poidan menoscaba-la preeminencia que lles corresponde ós símbolos descritos na presente Lei.

Disposición derradeira única

Autorízase ó Goberno Galego para dicta-las disposicións regulamentarias precisas para o cumprimento da presente Lei, que entrará en vigor o día seguinte da súa publicación no *Diario Oficial de Galicia*.

Santiago de Compostela, 29 de maio de 1984

Gerardo Fernández Albor
Presidente

Consellería da Presidencia

Decreto 73/1985, do 18 de abril, polo que se establece a especificación técnica das cores da bandeira e do escudo de Galicia

A Lei de símbolos de Galicia, do 29 de maio de 1984, regula nos seus artigos 2 e 3 a bandeira oficial e o escudo de Galicia coas súas respectivas cores.

Por outra banda, e a efectos de que estes símbolos de Galicia se poidan axear no prazo sinalado da disposición transitoria primeira da lei ó disposto no articulado da mesma, procede realiza-la especificación técnica das súas cores.

Xa que logo, a proposta do conselleiro da Presidencia e logo da deliberación do Consello da Xunta de Galicia na súa reunión do día dezoito de abril de mil novecentos oitenta e cinco,

DISPÓÑO

COR	DENOMINACIÓN	Ton	Croma	Claridade
I. Bandeira				
Branca	Branca respecto ó patrón	270	0	95
Azur	Azul bandeira Galicia	255	30	70
II. Escudo				
Azur	Azul escudo Galicia	270	50	40
Gules	Vermello escudo Galicia	30	65	37
Sinople	Verde escudo Galicia	160	41	31
Prata	Prata escudo Galicia	255	3	72
Ouro	Ouro escudo Galicia	85	35	60

Para todas estas cores rexerá unha tolerancia de dez unidades de diferenza de cor, segundo o sistema UNE 72-036, equivalente tamén á correspondente norma CIELAB.

Santiago de Compostela, dezoito de abril de mil novecentos oitenta e cinco.

Gerardo Fernández Albor
Presidente

José Luis Barreiro Rivas
Conselleiro da Presidencia

BIBLIOGRAFÍA

ALFONSO BOZZO, A. *Los partidos políticos y la autonomía en Galicia: 1931-1936*. Editorial Akal. Madrid, 1976

BARREIRO, B. "*Insignias y blasones de Galicia*". Rev. *Galicia Diplomática*. Santiago, 1888

BABARRO, X. *As nosas letras*. Casals. Barcelona, 1978

BARREIRO FERNÁNDEZ, X.R. *El levantamiento de 1846 y el nacimiento del galleguismo*. Editorial Pico Sacro. Santiago de Compostela, 1977

BRAÑAS, A. *El Regionalismo* Jaime Molinas Editor. Barcelona, 1889

BUGALLAL Y VELA, J. *Origen y evolución de las armas de Galicia. La bandera de Galicia*. Enciclopedia Gallega. Gijón, 1981

CADENAS VICENT, V. *Manual de Vexilología*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1976

CASTELAO, A. *Sempre en Galiza*. Centro Gallego. Buenos Aires, 1961

CORES, B. *Sociología política de Galicia*. Librigal. A Coruña, 1976

- *Los símbolos gallegos*. Velograf. Santiago de Compostela, 1986

DE AVILÉS, J. *Ciencia heroyca, reducida de las leyes heráldicas del Blasón*. 2 vols. Circulo de bibliófilos. Barcelona, 1995.

DE LA VALGOMA, D. "El escudo de Galicia" en *Revista Galicia*. Madrid, enero, 1935

FERNANDEZ DE SEGUIN, P. *Galicia, reino de Cristo Sacramentado y primogénito de la Iglesia entre las gentes, Santiago príncipe hereditario de este reino*. M. De Rivera. México, 1750

GEVAERT, E. *L'héraldique, son esprit, son langage et ses applications*. Bulletin des métiers d'art. Bruxelles & Paris, 1923

Licenciado MOLINA: *Descripción del reino de Galicia*. Maxtor, Valladolid, 2005 (Reproducción da edición de Mondoñedo, 1550)

MURGUÍA, M. "Armas y bandera de Galicia". Rev. Galicia, nº 1. Coruña, 1887
- *Política y sociedad en Galicia*. Akal. Madrid, 1974

NAYA PÉREZ, J. "El himno gallego: notas para su historia". Rev *Galicia*. Buenos Aires, 1971

PASTOUREAU, M. *Traité d'héraldique*. Picard. Paris, 2007

RISCO, V. *El problema político de Galicia*. Compañía Ibero- Americana de Publicaciones. Madrid, 1930

VAAMONDE LORES, V. *Un notable escudo de La Coruña*(*Armas de La Coruña y de Galicia*) Rael Academia Galega. A Coruña, 1918

VICENTE Y CASCANTE, I. *Heráldica general y fuentes de las armas de España*. Salvat Editores. Barcelona, 1956

VILLAR, H. y RÁBADE, X. *Símbolos de Galicia: a bandeira, o escudo e o himno*. Edicións do Patronato Rosalía de Castro. A Coruña, 1981

VILLARES, R. *Historia de Galicia*. Editorial Galaxia. Vigo, 2004.

WHITNEY SMITH. *Flags. Through the ages and across the world*. McGraw- Hill Book Company. New York, 1975

VV.AA. *Los gallegos*. Istmo. Madrid, 1976

VV.AA. Gran Enciclopedia Gallega. Silverio Cañada, ed. Gijón, 1974

VV.AA. *Gran Enciclopedia Galega*. El Progreso-Diario de Pontevedra, Lugo Pontevedra, 2003

VV.AA. *Os símbolos de Galicia*. Consello da Cultura Galega- Real Academia Galega. Santiago de Compostela, 2007

XUNTA DE GALICIA

- "Lei de Símbolos de Galicia" en *Diario Oficial de Galicia* nº 120, de 23 de xuño de 1984

- *Os símbolos de Galicia* (Folleto informativo-descriptivo) Santiago de Compostela, 1986

RESUMEN

RESUMO

ABSTRACT

RÉSUMÉ

LOS SÍMBOLOS

EL USO DE EMBLEMAS ES COMÚN A TODAS LAS CIVILIZACIONES Y A TODAS LAS ÉPOCAS POR SER UN ELEMENTO DISTINTIVO Y DIFERENCIADOR.

El escudo

Galicia careció de símbolo heráldico cuando surgieron, en los primeros siglos de su auge, en otros países.

Se data por primera vez en el Armorial Bergshammar de 1436, donde figuran unos tres mil trescientos escudos de Estados y familias de casi toda Europa, pero es en el Armorial Gymnich, recopilado entre 1440 y 1450, donde ya figuran los colores que acompañan a las figuras: "azur y el copón de oro". En el Armorial manuscrito de El Escorial, posterior a 1473, se habla "de una custodia de oro en campo colorado".

El escudo tuvo una evolución semejante a la de la bandera y el himno, debida a muchos factores, sobre todo la falta de reglamento. Pero hubo elementos que se conservaron invariables: el primero de ellos, el copón, que a finales del siglo XV aparece rodeado de otros cinco cálices, que pueden representar las cinco provincias en que estaba dividido el reino de Galicia. A finales del XVI aparece una nueva mutación: alrededor del copón se representa un número variable de cruces.

Joseph de Avilés, en su *Ciencia heroyca*, lo describe así: "El reyno de Galicia en España trae de azur sembrado de cruces recrucetadas al pie, fixado de oro, y un copón o cáliz cubierto de lo mismo". A comienzos del siglo XVII se pierde el sentido simbólico de las armas en favor del sentido alegórico y aparece el cáliz con una hostia encima sustituyendo al copón. Esta transformación no abandonará ya el escudo hasta nuestros días. El número de cruces fue variable. Así, Hierosme de Bara en 1581 y Fernando de Oxea en 1612 colocan seis cruces, que, junto a la que remata el copón, hacen las siete actuales.

La Ley 5/1984, de 24 de mayo (DOG nº 120, de 23 de junio) fija y describe con carácter definitivo los elementos integrantes de las armas de Galicia: "El escudo de Galicia trae, en campo azur, un cáliz de oro sumado de una hostia de plata y acompañado de siete cruces recortadas del mismo metal, tres de cada lado y una en el centro del jefe".

La bandera

No se puede afirmar que Galicia haya tenido una bandera propia en la Edad Media, ni siquiera en la Edad Moderna.

Los gallegos se agrupaban bajo motivos que no representaban solo la unidad regional sino las armas de un "jefe o caudillo", fuese laico o eclesiástico, como Suárez de Deza en el siglo XII.

En un informe de la Real Academia de la Historia de 1931 se afirma que la bandera gallega cuenta, por lo menos, con cuatro siglos de existencia, aunque como hecho concreto de su existencia tenemos que remontarnos a la guerra de la Independencia y al Batallón Literario de la Universidad de Santiago. Aún más compleja es la fijación de su color. Bernardo Barreiro, basándose en la bandera que había hecho "tremolar" el Apóstol Santiago en la batalla de Clavijo, afirma que la bandera gallega es blanca. Lo mismo afirman Manuel Murguía en 1887 y Alfredo Brañas en 1890.

A comienzos del siglo XX, según la *Gran Enciclopedia Gallega*, se puso sobre el fondo blanco de la bandera una franja celeste en diagonal, de izquierda a derecha y de arriba abajo. Esta bandera se fue imponiendo entre las sociedades gallegas de la emigración y posteriormente fue recogida por las Irmandades da Fala, el Partido Nacionalista y el Partido Galeguista desde 1917. Así llegó al Anteproyecto de Estatuto de 1931. La ya citada ley de símbolos de 1984 recoge que la bandera de Galicia, de acuerdo con lo establecido en el Estatuto, "es blanca con una banda diagonal de color azul que la atraviesa desde el ángulo superior izquierdo al inferior derecho". Añade que "deberá llevar cargado el escudo oficial cuando ondee en los edificios públicos y en los actos oficiales de la Comunidad Autónoma".

El himno

Tiene su antecedente en el "berro" gallego, sonido ancestral que supone afirmación y ahondamiento del espíritu comunitario que se vive en el momento en que se emite. Y también tiene precedentes en algunas canciones gallegas que se entendía que guardaban en su texto las esencias del carácter gallego y de su gente, como puede ser la *Negra Sombra*, con letra de Rosalía de Castro y música de Xoán Montes.

El himno actual nace en A Coruña en el año 1890 con ocasión de un certamen musical presidido por Pascual Veiga y con letra de un poema de Eduardo Pondal.

Fue estrenado oficialmente en La Habana, en el Centro Gallego, el 20 de diciembre de 1907, y cantado desde entonces por los movimientos agraristas y regionalistas hasta 1923, en que por un decreto de la Dictadura de Primo de Rivera se suprimieron los símbolos regionales. Fueron restituidos en 1930.

En la II República se intensificó su uso hasta 1936, en que vuelve a ser condenado.

Se recupera en 1960, pero fue en 1975 cuando, aunque no tenía carácter oficial formal, fue usado como tal por la ciudadanía. El estatuto de 1980 establece que Galicia tiene himno y escudo propios pero no especifica cuáles son. En la Ley 5/1984 se refrenda el himno junto con la bandera y el escudo.

OS SÍMBOLOS

O USO DE EMBLEMAS É COMUM A TODAS AS CIVILIZAÇÕES E A TODAS AS ÉPOCAS POR SER UM ELEMENTO DISTINTIVO E DIFERENCIADOR.

O brasão

A Galiza não tinha símbolo heráldico quando, nos primeiros séculos, os brasões surgiram e atingiram o seu auge noutros países.

O brasão da Galiza foi datado, pela primeira vez, no Armorial Bergshanmar (1436), no qual figuram cerca de 3300 brasões de armas de Estados e famílias de quase toda a Europa. Contudo, é no Armorial Gymnich, coligido entre 1440 e 1450, no qual já figuravam as cores que acompanham as figuras: "azure e uma âmbula de ouro". No Armorial manuscrito de El Escorial, posterior a 1473, fala-se "de uma custódia de ouro num campo de goles".

O brasão teve uma evolução semelhante à da bandeira e à do hino, devido a muitos fatores, mas sobretudo à inexistência de regulamentação. Não obstante, houve elementos que se mantiveram invariáveis: o primeiro foi a âmbula, que em finais do século XV aparece rodeada por cinco cálices, que talvez representavam as cinco províncias em que

estava dividido o reino da Galiza. Em finais do século XVI aparece uma nova mutação: a âmbula é rodeada por um número variável de cruces.

Joseph de Avilés, na sua obra *Ciencia heroyca*, definiu-o assim: "O reino da Galiza na Espanha inclui, num campo de azure, cruces recruzadas espalhadas na base, em ouro, e também uma âmbula ou um cálice de ouro". No início do século XVII, perde-se o sentido simbólico das armas a favor do sentido alegórico e o cálice aparece com uma hóstia em cima substituindo, assim, a âmbula. Esta transformação manteve-se inalterável até aos nossos dias enquanto o número de cruces foi variando. Deste modo, Hiérosme de Bara em 1581 e Fernando de Oxea em 1612 colocaram seis cruces, que juntamente com a que se encontra por cima da âmbula fazem as sete atuais.

A Lei 5/1984, de 24 de maio (Diário Oficial da Galiza nº 120, de 23 de junho) determina e descreve com caráter definitivo os elementos integrantes das armas da Galiza: "O brasão de armas da Galiza inclui, num campo de azure, um cálice de ouro com uma hóstia de prata, acompanhada por sete cruces, três em cada lado e uma no centro do chefe".

A bandeira

Não se pode afirmar que a Galiza tenha tido uma bandeira própria na Idade Média nem na Idade Moderna.

Os galegos agrupavam-se sob divisas que não só representavam a unidade regional, como também as armas de um "chefe ou caudilho", quer fosse laico ou eclesiástico, como Suárez de Deza no século XII.

Um relatório da Real Academia da História de 1931 afirma que a bandeira galega conta, pelo menos, com quatro séculos de existência, embora como facto concreto da sua existência tenhamos que remontar à Guerra da Independência e ao Batalhão Literário da Universidade de Santiago. Ainda mais complexa é a especificação da cor. Bernardo Barreiro, baseando-se na bandeira que tinha "arvorado" o Apóstolo Santiago na Batalha de Clavijo, afirma que a bandeira galega é branca, assim como Manuel Murguía em 1887 e Alfredo Brañas em 1890.

No início do século XX, segundo a *Gran Enciclopedia Gallega*, colocou-se no fundo branco da bandeira uma faixa de cor celeste em diagonal, da esquerda para a direita e de cima para baixo. Esta bandeira foi impondo-se entre as sociedades galegas da emigração e, posteriormente, foi utilizada pelas Irmandades da Fala, pelo Partido Nacionalista e pelo Partido Galeguista desde 1917. Assim chegou o Anteprojeto de Estatuto de 1931. A já citada Lei de símbolos da Galiza de 1984 determina que a bandeira da Galiza, de acordo com o estabelecido no Estatuto, "é branca, com uma faixa de cor azul que a atravessa do ângulo superior esquerdo ao inferior direito", e acrescenta que "deverá levar o brasão oficial quando ondear nos edifícios públicos e nos atos oficiais da Comunidade Autónoma".

O hino

Provém do berro galego, som ancestral que supõe afirmação e aprofundamento do espírito comunitário vivido no momento em que se emite e também provém de algumas canções galegas que se considerava que guardavam nas palavras as essências do caráter galego e da sua gente, como a *Negra Sombra*, com letra de Rosalía de Castro e música de Xoán Montes.

O hino atual nasce em A Corunha em 1890 por ocasião de um certame musical presidido por Pascual Veiga e com letra de um poema de Eduardo Pondal.

Foi estreado oficialmente em Havana, no Centro Gallego, a 20 de dezembro de 1907, e cantado desde essa altura pelos movimentos agrários e regionalistas até 1923, quando um decreto da Ditadura de Primo de Rivera proibiu os símbolos regionais. Foram restituídos em 1930.

Na II República o uso dos símbolos intensificouse até 1936, ano em que tornaram a ser proibidos.

Recuperados em 1960, só foi em 1975 quando, embora sem caráter oficial formal, foram reclamados pela cidadania. O estatuto de 1980 estabelecia que a Galiza tinha hino e brasão próprios, sem especificar quais. A Lei 5/1984 define o hino, a bandeira e o brasão.

THE SYMBOLS

THE USE OF EMBLEMS IS A FEATURE COMMON TO ALL CIVILISATIONS AND TO ALL PERIODS AS THEY CONSTITUTE A DISTINCTIVE, DISTINGUISHING ELEMENT.

The shield

Galicia did not have a heraldic device when they first appeared, in the first centuries of their rise, in other countries.

It was attested for the first time in the Armorial Bergshanmar of 1436, in which some three thousand three hundred shields of States and families from all over Europe appear, but it is in the Armorial Gymnich, compiled between 1440 and 1450, in which we see for the first time the colours that accompany the figures: "azure and the golden goblet". In the Armorial manuscript of the El Escorial, after 1473, they spoke of "a golden chalice on a coloured field".

The evolution of the coat of arms was similar to that of the flag and the hymn, owing to many factors, above all the lack of regulation. Nonetheless, there were elements which remained unchanged: the first of these is the goblet, which at the end of the 15th century appeared surrounded by another five

goblets, which may have represented the five provinces into which the Kingdom of Galicia was divided. At the end of the 16th century there was a further change: around the goblet appeared a variable number of crosses. Joseph de Avilés, in his *Ciencia heroica*, described it in the following terms: "The Kingdom of Galicia in Spain is blue with crosslets at the bottom, set in gold, and a goblet, the chalice covered with the same". At the start of the 17th century, the symbolic sense of the coat of arms gave way to an allegorical one, and the chalice with a host on top replacing the goblet. This transformation has remained on the shield until the present day. The number of crosses was variable. Thus, Hierosme de Bara in 1581 and Fernando de Oxea and 1612 included six crosses, which, along with the one over the goblet, gave rise to the seven current ones.

Law 5/1984, of 24 May (Official Journal of Galicia [DOG], No. 120, of 23 June) definitively establishes and describes the elements making up the Galician Coat of Arms: "The Galician coat of arms features, on an azure field, a golden chalice topped by a silver host, accompanied by seven crosses of the same metal, three on each side and one in the centre of the head".

The flag

We cannot say whether Galicia had its own flag in the Middle Ages, or even in the Modern Age.

The people of Galicia used to band together under motifs that that did not just represent regional

unity, but also the coats of arms of the "lord or warlord", either secular or ecclesiastical, such as Suárez de Deza in the 12th century.

A report from the Royal Academy of History in 1931 stated that the Galician flag has existed for at least four centuries, although for a specific attestation of its existence, we have to go back to the war of independence, and the Literary Battalion of the University of Santiago. Even more complex is the establishment of its colour. Bernardo Barreiro, referring to the flag that the apostle St James had flown in the battle of Clavijo, affirmed that the Galician flag is white. This was backed up by Manuel Murguía in 1887 and Alfredo Brañas in 1890.

At the start of the 20th century, according to the *Gran Enciclopedia Gallega*, a diagonal sky blue stripe was placed on the flag, from left to right and from top to bottom. This flag gradually gained ground among the emigrant Galician societies, and was later taken by the "Irmandades da Fala", the Nationalist Party and the Galicianist Party after 1917. That is how it was at time of the Draft for the Galician Statute in 1931. The aforesaid law of symbols, 1984, states that the Galician flag, in line with that established in the Statute, is white with a diagonal blue stripe from the upper left-hand corner to the lower right-hand corner", adding that "it must bear the official coat of arms when flying from public buildings and in official acts of the Autonomous Community".

The anthem

Its precursor was the Galician "cry", an ancestral sound which implies the affirmation and deepening of the community spirit that prevailed at the time it was emitted. And it also has precursors in a number of Galician songs whose lyrics were understood to retain the essence of the character and people of Galicia, such as *Negra Sombra*, with lyrics by Rosalía de Castro and music by Xoán Montes.

The current anthem was penned in A Coruña in 1890 for a musical competition chaired by Pascual Veiga and set to a poem by Eduardo Pondal.

It was officially premiered on 20 December 1907, in the Galician Centre in Havana, and sung from then on by the agrarianist and regionalist movements until 1923 when, owing to a decree during the Dictatorship of Primo de Rivera, all regional symbols were suppressed. They were restored in 1930.

During the Second Republic, its use increased until 1936, when it was once again condemned.

It was recovered in 1960, but it would not be until 1975 when, even though it had no formal official status, it was used as such by the citizens. The Statute of 1980 establishes that Galicia has its own hymn and coat of arms, but it does not specify what they are. The anthem, along with the flag and the coat of arms, was endorsed by Law 5/1984.

LES SYMBOLES

L'UTILISATION D'EMBLÈMES EST COMMUNE À TOUTES LES CIVILISATIONS ET À TOUTES LES ÉPOQUES PARCE QU'IL S'AGIT D'UN ÉLÉMENT DISTINCTIF ET QUI FAIT LA DIFFÉRENCE.

Le blason

Pendant les premiers siècles de son apogée dans d'autres pays, la Galice n'a pas eu de symbole héraldique.

La première fois que le blason est daté figure dans l'Armorial Berghammar de 1436, où il y a environ trois mille blasons d'État et de familles de presque toute l'Europe mais c'est dans l'Armorial Gymnich, compilé entre 1440 et 1450 où figurent les couleurs qui rejoignent les figures : « azur et le ciboire en or ». Dans l'Armorial manuscrit de El Escorial, postérieur à 1473, il est décrit comme « un ostensor en or sur un champ rouge ».

Le blason a eu une évolution pareille à celle du drapeau et de l'hymne, à cause de nombreux facteurs mais surtout à cause du manque de règlement. Il y a eu des éléments qui sont restés invariables : le premier est le ciboire, qui à la fin du XVe siècle apparaît entouré de cinq calices qui peuvent représenter les cinq provinces qui formaient le royaume de la Galice. À la fin du XVIe siècle il y a eu un nouveau changement : un nombre

variable de croix est représenté autour du ciboire. Joseph de Avilés, dans *Ciencia heroyca*, le décrit tel qu'il suit : « Le royaume de la Galice en Espagne a l'azur semé de croix recroisetées au pied, fixé d'or et un ciboire, le calice recouvert du même ». Au début du XVIIe siècle le sens symbolique des armes est perdu en faveur du sens allégorique et le calice apparaît avec une hostie dessus à la place du ciboire. Cette modification n'abandonnera plus le blason jusqu'à présent. Le nombre de croix a été variable. Ainsi, en 1581, Hierosme de Bara et, en 1612, Fernando de Oxea ont placé six croix qui font un total des sept actuelles avec celle qui finit le ciboire.

La loi galicienne 5/1984 du 24 mai (DOG n°120, du 23 juin) fixe et décrit à caractère définitif les éléments qui intègrent les armes de la Galice : « Le blason de la Galice porte sur un champ azur, un calice en or avec une hostie en argent et accompagné de sept croix coupées du même métal, trois de chaque côté et une au centre su chef ».

Le drapeau

Il est impossible d'affirmer que la Galice a eu un drapeau propre pendant le Moyen âge ni même pas pendant l'Âge moderne.

Les galiciens se regroupaient sous des motifs qui ne représentaient pas seulement l'unité régional mais aussi les armes d'un « chef ou caudillo », laïque ou religieux, comme Suárez de Deza au XIIe siècle.

Un rapport de l'Académie royale de l'Histoire de 1931 affirme que le drapeau galicien a, au moins, quatre siècles d'existence, cependant pour trouver un fait concret de son existence il faut remonter à la guerre de l'Indépendance et au Bataillon littéraire de l'Université de Saint-Jacques de Compostelle. Plus complexe encore est la fixation de sa couleur. Bernardo Barreiro assure en se basant sur le drapeau que l'apôtre Saint-Jacques avait fait « ondoyer » pendant la bataille de Clavijo que le drapeau galicien est blanc. Manuel Murguía en 1887 et Alfredo Brañas en 1890 assurent la même chose.

Au début du XXe siècle, selon la *Gran Enciclopedia Gallega* une frange céleste en diagonale, de gauche à droite et du haut vers le bas, a été située sur le fond blanc du drapeau. Ce drapeau a commencé à s'imposer entre les sociétés galiciennes de l'émigration et après elle a été reprise par les Irmandades da Fala (mouvement nationaliste), le Parti nationaliste et le Parti galeguiste depuis 1917. C'est ainsi qu'il est arrivé à l'avant-projet de Statut de 1931. La loi de symboles de 1984 indiquée ci-dessus détaille que le drapeau de la Galice, en conformité avec ce qui est établi dans le Statut, est blanc avec une frange bleue qui le traverse depuis l'angle supérieur gauche jusqu'à l'inférieur droit. Elle ajoute qu'il « devra porter le blason officiel lorsqu'il ondoie des bâtiments publics et pendant les actes officiels de la Communauté autonome ».

L'hymne

Son antécédent est le « cri » galicien, un son ancestral qui suppose l'affirmation et la profondeur de l'esprit communautaire qui se ressent au moment où il est émis. D'autres précédents se trouvent dans certaines chansons galiciennes qui s'entendaient et qui gardaient dans leur texte les essences du caractère galicien et de ses gens, comme *Negra Sombra*, avec la lettre de Rosalía de Castro et la musique de Xoán Montes.

L'hymne actuel est né à La Corogne en 1890 à l'occasion d'un concours musical présidé par Pascual Veiga et avec la lettre d'un poème d'Eduardo Pondal.

Sa première officielle a été à La Havane, au Centre galicien, le 20 décembre 1907 et à partir de ce moment il a été chanté par les mouvements agraires et régionalistes jusqu'à ce qu'en 1923, moment où à cause d'un décret de la Dictature de Primo de Rivera les symboles régionaux ont été supprimés. Ils ont été rétablis en 1930.

Pendant la IIe République son utilisation s'est intensifiée jusqu'à ce qu'en 1936 il est de nouveau condamné.

Il est récupéré en 1960 mais ce n'est qu'en 1975 qu'il a été utilisé comme hymne par les citoyens même s'il n'avait pas formellement ce caractère officiel. Le statut de 1980 établit que la Galice a un hymne et un blason mais il ne spécifie pas lesquels. L'hymne, le drapeau et le blason sont ratifiés par la loi 5/1984.